

Wyrok zasądający

Przejdź do produktu na www.ksiegarnia.beck.pl

Wprowadzenie

Mój „rodowód naukowy”, który ukształtował moją postawę, jako prawnika, a wywodzący się z tradycji szkoły lwowsko¹-krakowskiej², wyznacza ten obszar naukowego dyskursu, który odwołuje się do tradycji i ciągłości norm prawa procesowego cywilnego³ uregulowanych przez ustawy procesowe, jakimi były Kodeksy postępowania cywilnego z 1930 r.⁴ i 1964 r.⁵.

¹ M. Kabat, A. Bálasits, K. Stefko do 1941 r., M. Allerhand do 1942 r., M. Waligórski do 1941 r. (UJK).

² K.F. Fierich, St. Gołąb, M. Waligórski (1945–53); H. Trammer do 1949 r., W. Siedlecki, S. Włodyka, S. Hanausek, A. Miączyński, A. Oklejak (UJ), a której myśl była kontynuowana w ośrodku poznańskim (E. Wengerek, J. Sobkowski, M. Tyczka), lubelskim (H. Trammer do 1953 r., E. Wengerek do 1961 r., M. Sawczuk, A. Jakubecki, Z. Świeboda – Filia UMCS w Rzeszowie) i katowickim (K. Korzan).

³ Nie tylko w dziedzinie procesu cywilnego „(...) obowiązywała idea zachowania instytucji z okresu przedwojennego, dowodzących równorzędności polskiego przedwojennego ustawodawstwa z ustawodawstwami zachodnimi, a nawet przewyższania ich”, M. Sawczuk, Tradycja a postęp w nowelizacji cywilnego prawa sądowego, w: J. Barta (red.) i A. Matlak (red.), Prawo własności intelektualnej wczoraj, dziś i jutro, ZNUJ Prace Instytutu Prawa Własności Intelektualnej 2008, z. 100, s. 396–397, gdzie na s. 388 powołuje się na pracę F. Baura, Funktionswandel des Zivilprozesses?, w: Tradition und Fortschritt im Recht z 1962 r., Mohr 1977; P. Osowy, Ciągłość instytucji prawa sądowego cywilnego – „dziedzictwo przeszłości, przyszłość dziedzictwa”, w: Materiały z Międzynarodowej Konferencji pt. „Wzmocnienie niezawisłości sędziowskiej w Polsce i na Ukrainie – Filia UMCS w Rzeszowie. Zagadnienia teorii i praktyki, Łuck–Tarnobrzeg 2008, s. 186–194.

⁴ Był w literaturze międzynarodowej oceniany jako jeden z najnowocześniejszych (opinie m.in. R. Kanna, Die polnische ZPO, Zeitschrift für Ostrecht 1933, z. 1, s. 7; A. Schönke, Grundsätze des Zivilprozeßrechts in rechtsvergleichender Betrachtung, Zeitschrift für deutsches Recht 1936, s. 441; W. Siedleckiego, Europäisches Rechtshandbuch 1938, s. 73 czy E. Wengerka, Die Grundlagen des Zivilprozeßrechts in Polen, Juristen Zeitung 1968, Nr 20, s. 647).

⁵ J. Borkowski, Przepisy postępowania cywilnego w procedurze sądu administracyjnego, w: A. Marciniak (red.), Księga Pamiątkowa ku czci W. Broniewicza, Łódź 1998,

Sądowe postępowanie cywilne w stosunku do całokształtu systemu prawa cywilnego jest przede wszystkim środkiem jego ochrony, przy pomocy powołanego do tego celu organu państwowego, jakim jest sąd.

O kształcie, przebiegu i wyniku procesu cywilnego decydują w zasadzie dwa elementy, tj. cecha żądanej ochrony prawnej i rodzaj wydane-go przez sąd orzeczenia merytorycznego. Z tego względu wyróżnia się: 1) powództwo o świadczenie i odpowiednio orzeczenie je zasądzające, 2) powództwo o ustalenie stosunku prawnego i odpowiednio orzeczenie ustalające i 3) powództwa o ukształtowanie stosunku prawnego i odpowiednio orzeczenia konstytutywne.

Wyekspozowanie poszczególnych rodzajów orzeczeń ma nie tylko walor porządkujący, ale pozwala na przeprowadzenie analizy konkretnych zagadnień jednolitych tematycznie i uświadamia konieczność podjęcia adekwatnych prac badawczych.

W tym aspekcie zasądzenie jako jedna z wyróżnionych form ochrony praw podmiotowych w ramach procesu cywilnego, zasługuje na dokonanie analizy, tak od strony teoretycznej (zbadanie cech prawnych), jak i pod kątem określenia jej przydatności praktycznej, która zdaje się nie budzi większych kontrowersji.

Historycznie rzecz ujmując, proces cywilny i jego główny element, czyli powództwo oraz jego wynik w postaci zapadłego wyroku powstało w tym celu, aby stworzyć realną możliwość dochodzenia przez podmiot uprawniony⁶ należnego mu świadczenia od podmiotu zobowiązanego. W konsekwencji założeniem powództwa o świadczenie jest uzyskanie orzeczenia zobowiązującego pozwanego do spełnienia świadczenia, jakiego on nie wykonał naruszając chronione prawo powoda⁷.

s. 52–53 „(...) KPC z 1964 r. zbudowany jest według przemyślanej głęboko koncepcji, ma rozbudowane gwarancje procesowe i zapewnia poprawną realizację prawa do sądu”.

⁶ Często chyba niesłusznie używa się na gruncie KPC, w warstwie postępowania rozpoznawczego dla określenia takiego podmiotu wyrażenia „wierzyciel”, które w systematyce przypisane jest postępowaniu egzekucyjnemu.

⁷ P. Osowy, Powództwo o świadczenie, Warszawa 2006, s. 18; H. W. Fasching, Lehrbuch des österreichischen Zivilprozessrechts (Lehr – und Handbuch für Studium und Praxis), 2. Aufl., Wien 1990, s. 32.

Nie bez racji zatem *F. Carnelutti*⁸ wyraził pogląd, że proces o zasądzenie jest procesem „(...) *en sentido estricto*” (*sensu stricto*).

Ideą niniejszej pracy jest, zgodnie z jej tytułem, przedstawienie problematyki wyroku zasądającego, którego ogłoszenie nie jest celem samym w sobie. Możliwość jego wydania jest funkcją wymiaru sprawiedliwości, która realizuje się w podejmowanych przez sąd czynnościach jurysdykcyjnych⁹.

Problematyka wyroku zasądającego była omawiana¹⁰, jednakże brak jest opracowania monograficznego w polskiej literaturze prawniczej¹¹,

⁸ *F. Carnelutti*, *Istituzioni del nuovo processo civile italiano*, wyd. 5, Roma 1956, t. I, s. 45.

⁹ Co do pojęcia wymiaru sprawiedliwości i jego funkcji, w tym na tle porównawczym np. *K. Lubiński* (Istota i charakter prawny działalności sądu w postępowaniu nieprocesowym, Toruń 1985, s. 171 i n.).

¹⁰ W szczególności: *K. Piasecki*, Wyrok pierwszej instancji w procesie cywilnym, Warszawa 1981, s. 160–162; *K. Korzan*, w: *Z. Resich* (red.), *System prawa procesowego cywilnego*, t. II, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1987, s. 321–327; *E. Gapska*, Czynności decyzyjne sądu w postępowaniu cywilnym, Warszawa 2010, s. 79–83; *A. Góra-Błaszczkowska*, w: *T. Wiśniewski* (red.), *System Prawa Procesowego. Postępowanie procesowe przed sądem pierwszej instancji*, t. II, cz. 2, Warszawa 2016, s. 620–622.

¹¹ W literaturze obcej w szczególności: *P. Calamandrei*, *La condanna generica ai danni*, w: *Studi di diritto processuale civile 1934*, z. III; *P. Invrea*, *La sentenza di condanna*, w: *Rivista di diritto processuale 1935*, s. 1 i n.; *P. Marra*, *La sentenza civile di mere accertamento a la condanna generica al risarcimento dei danni*, w: *Studi in onore di Ernesto Eula*, Milano 1957, t. 2; *L. Montesano*, *La condanna nel processo civile anche tra privati e pubblica amministrazione*, Napoli 1957; *idem*, *Condanna civile e tutela esecutiva*, Napoli 1965; *idem*, *Condanna*, w: *Enciclopedia Giuridica Italiana*, XIV, t. I, Roma 1998; *V. Rognoni*, *La condanna in futuro*, Milano 1958; *C. Petrucci*, *Condanna*, w: *Enciclopedia del diritto*, Napoli 1961, t. VIII; *A. Rocco*, *La sentenza civile*. *Studi*, Milano 1906/1962; *C. Mandrioli*, *Sulla correlazione necessaria tra condanna ed eseguibilità forzata*, w: *Riv. trim. dir. proc. civ.*, 1976; *G. Tarzia*, *Sulla condanna generica nel processo del lavoro*, w: *Rivista di diritto processuale 1979*, s. 147–154; *V. Denti*, *Flashes su accertamento e condanna*, w: *Rivista di diritto processuale 1985*, s. 255 i n.; *A. Proto-Pisani*, *Sentenza di condanna*, Torino 1998; *idem*, *Apunti sulla tutela di condanna*, w: *Studi in onore di Enrico Tullio Liebmann*, A. Giuffrè Edizione, Milano 1979, s. 1104–1210; *idem*, *Lattuazione dei provvedimenti di condanna*, *Foro italiano 1988*, Nr V; *M. Taruffo*, *Note sul diritto alla condanna e all'esecuzione*, w: *Riv. crit. dir. priv.*, 1986; *G. Monteleone*, *Condanna e titoli esecutivi*, w: *Rivista di diritto processuale 1990*, s. 1075–1091; *V. Tavormina*, *In tema do condanna, accertamento ed efficacia esecutiva*, w: *Rivista diritto civile 1989*, s. 21–42; *W.H. Burckhardt*, *Das Urteil auf Leistung Zug um Zug und seine Vollstreckung*, Leipzig 1909; *W. Vehse*, *Der Klagegegenstand der anderen Leistungsklage und Leistungsurteil im Verwaltungsprozess*, Marburg 1995;

a przyczyn tego stanu należy upatrywać w *opinio communis* o powszechności tego rodzaju orzeczenia i braku potrzeby teoretycznego zgłębienia tej formy ochrony cywilnych praw podmiotowych.

Występowanie instytucji wyroku zasądającego we wszystkich procedurach cywilnych sądowych typu kontynentalnego¹² i (innych)¹³ z wyjątkiem procedury francuskiej i belgijskiej, w których dzieli się orzeczenia na deklaratywne i konstytutywne, albo wyróżnia się je metodą związania z aktualnym prawem materialnym¹⁴ pozwala na postawienie tezy, że jest ona stałym elementem w procedurach sądowego stosowania

D. Balzer, Das Urteil im Zivilprozess, München 2003; *Z. Huber*, Das Zivilurteil, 2. Aufl., Tübingen 2003; *U. Gottwald*, Das Zivilurteil, München 2005; *E. Schneider*, Die Tenorierung im Zivilurteil, 4. Aufl., München 2007; *K.E. Hemmer*, Zivilurteile, Würzburg 2012; *Ch. Balzer, B. Walther*, Das Urteil im Zivilprozess. Urteilsfindung und Urteilsabfassung in der Tatsacheninstanz, Köln 2018; *O. Hartwig, H.A. Hesse*, Die Entscheidung im Zivilprozeß, Athenäum, Königstein/Taunus 1981; *S. Kaniak*, Das vollkommene Urteil, Wien 1987; *W. Kuster*, Die gerichtliche Urteilsbegründung, Zürich 1990; *A. Bléry*, L'efficacité substantielle des jugements, Caen 1994.

¹² *W. Grunsky*, Zivilprozessrecht, 13. Aufl., Köln–München 2008, s. 86; *D.A. Simotta*, w: *W.H. Rechberger, D.A. Simotta*, Grundriß des österreichischen Zivilprozeßrechts, 7. aufl., Wien 2009, s. 271; *W.J. Habscheid*, Schweizerisches Zivilprozess- und Gerichtsorganisationsrecht. Ein Lehrbuch seiner Grundlagen, 2. aufl., Basel und Frankfurt am Main 1990, s. 201; *C. Consolo*, Spiegazioni di diritto processuale civile, t. I, Le tutele: di merito, sommarie ed esecutive, 6a, Padova 2008, s. 142; *P. Yessiou-Faltsi*, Civil Procedure in Hellad, Athens 2004, s. 186; *L. Cadiet*, Code de procédure civile, Paris 2010, s. 36; *Ż. Stalev*, Bałgarsko graždansko procesualno prawo, Sofia 1994, cz. II, s. 44.

¹³ *W. Vehse* (Der Klagegegenstand, s. 14). W procesie anglosaskim skarga (*complaint*) o zasądzenie (*action for a performance*) jest szczególnym dokumentem procesowym odtwarzającym stan faktyczny z punktu widzenia powoda (*historical facts*), opartym na określonej podstawie prawnej (*jurisdictional facts*), w którym powód domaga się od sądu zadośćuczynienia pretensji majątkowej od pozwanego w drodze orzeczenia zasądającego (*or request for relief*). Jest to orzeczenie udzielające pomocy w drodze przymusu (*coercive relief*), (*H. Schack*, Einfuhrung in das US – amerikanische Zivilprozesrecht, Munchen 2003, s. 25; *K.M. Clermont*, Civil procedure, St. Paul 2004, s. 78 i n.), *W. Schwering* (System der Beweislust im englisch-amerikanischen Zivilprozess, Berkeley–Kölner Rechtsstudien 1969, Band 11, s. 100) był zdania, że anglosaski system prawa cywilnego realizuje w orzeczeniach precedensowych głównie ochronę praw w drodze przymusu (zasądzenia).

¹⁴ *J. Vincent, S. Guinchard*, Procédure civile, ed. 26, Paris 2001, s. 83–84; *M. Bandrac*, w: Droit et pratique de la procédure civile, Sous la direction de S. Guinchard, Paris 2003, s. 9–11, 14–17, 18–26; *A. Fettweis*, Manual de procédure civile, Faculté de droit, Liège 1987, s. 256.

prawa¹⁵. Jest – w pewnym zakresie – instytucją uniwersalną dla tych procedur, za czym przemawia choćby i ten fakt, że przepisy ustaw procesowych większości państw w zasadzie zostały powołane do życia głównie z myślą o tej formie orzeczenia sądowego.

W ramach niniejszego opracowania nie będzie oczywiście możliwe wyczerpanie wszystkich, niezmiernie licznych, a przy tym nadal spornych zagadnień i problemów związanych z instytucją wyroku, w tym zasądającego świadczenie.

Powstaje problem wyodrębnienia zagadnień, które powinny być przedmiotem analizy.

Kluczowe znaczenie dla prezentowanego tematu w związku z ujawniającą się predylekcją do definiowania pojęć podstawowych będzie mieć określenie m.in.: 1) modelu wyroku w procesie cywilnym, w tym na tle jego „uwikłania” w pojęcia i instytucje tak procesowe, jak i materialnoprawne; 2) wyroku zasądającego na tle ogólnych rozważań o cesze procesu cywilnego; 3) przedmiotu wyroku zasądającego w oświetleniu teorii dotyczących przedmiotu procesu cywilnego, gdyż proces cywilny, jego funkcja i struktura podporządkowane są nadrzędnemu celowi, jakim jest wydanie słusznego orzeczenia (*sententi iusta*); 4) przedmiotu procesu o zasądzenie, w tym kwestie szczegółowe, jak: przedmiot procesu a przedmiot orzekania i ich wzajemnych relacji; przedmiot procesu o zasądzenie a zakres orzekania (szczególne reguły orzekania); świadczenie jako przedmiot zasądzenia; wymagalność i zaskarżalność świadczenia jako przesłanki wyroku zasądającego; wyrok zasądający a wyrok ustalający i wyroki konstytutywne – zestawienie podobieństw i różnic (problemy graniczne), gdyż problemy graniczne, między prawem procesowym a materialnym w procesie wyrokowania są oczywiste; 5) cech prawnych wyroku zasądającego.

Zakreślając w ten sposób granice badań trzeba było pozostawić poza nią wiele ciekawych problemów zarówno procesowych, jak i materialnoprawnych.

¹⁵ Według Ś. *Kruszelnickiego* (Kodeks postępowania cywilnego, cz. I (art. 1–507) z komentarzem, Poznań 1938, s. 195) „(...) przedmiotem postępowania przed sądem polubownym może być również żądanie wydania wyroku zasądającego świadczenie”; podobnie Z. *Fenichel*, Charakter orzeczeń sądu polubownego, PPC 1935, Nr 7–8, s. 223 i n.

Względy natury metodologicznej przesądziły o pozostawieniu poza tematyką rozważań zagadnień związanych z wyrokiem zasądającym, ale instytucjonalnie odrębnych jak m.in. powagi rzeczy osądzonej, wyroku wydanego w postępowaniu apelacyjnym czy na skutek złożenia skargi kasacyjnej. Zagadnienia te wymagałyby odrębnego, szczegółowego opracowania, którego nie należy podejmować jedynie przy okazji opracowania poświęconego problematyce wyroku zasądającego.

Te same względy przesądziły o pozostawieniu poza tematyką rozważań zagadnień związanych z postanowieniami merytorycznymi wydawanymi w postępowaniu nieprocesowym.

Cechy niektórych postanowień merytorycznych wydawanych w postępowaniu nieprocesowym odpowiadają w swym modelu wyrokom zasądającym¹⁶. W treści tych postanowień zawarte są nakazy skierowane do określonych uczestników postępowania z możliwością ich przymusowego wykonania w drodze egzekucji. Są to orzeczenia nakazujące określone świadczenie (zasądające świadczenie), przy czym mogą one występować w dwóch postaciach: jako wyłącznie zawierające określony nakaz albo jako będące częścią postanowienia merytorycznego regulującego „całokształt” określonego stosunku prawnego (np. zasądzenie spłat czy dopłat w związku z podziałem majątku dorobkowego, zniesieniem współwłasności czy działem spadku)¹⁷. Nie zmienia to jednak faktu, iż postanowienia zasądające mają daleko posuniętą odrębność w porównaniu do wyroków tego rodzaju, zwłaszcza w zakresie przesłanek możliwości ich wydania, a poza tym liczba stanów faktycznych, w których

¹⁶ W. Siedlecki, *Z. Świeboda*, Postępowanie nieprocesowe, Warszawa 2001, s. 79; K. Korzan, *Postępowanie nieprocesowe*, wyd. 2, Warszawa 2004, s. 189–190; tak również SN w orz. z 19.11.1957 r., 4 CO 15/57, PiP 1958, Nr 5–6, s. 997–998; K. Brehm, *Freiwillige Gerichtsbarkeit*, 3. Aufl., München 2002, s. 50.

¹⁷ Przy czym podstawą zasądzenia w tych postępowaniach jest dopiero postanowienie sądu o takim podziale, który uzasadnia konieczność zasądzenia spłat czy dopłat. Nie jest to zatem zasądzenie wynikające z naruszenia stosunku prawnego, ale z uprawnienia sądu do odpowiadającego prawu uregulowania stosunków prawnomajątkowych między określonymi podmiotami prawa, będącymi uczestnikami postępowania nieprocesowego (cyt. za E. Warzocha, *Ustalenie stosunku prawnego i prawa w sądowym postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1982, s. 36).

mogą być wydane, nie jest znaczna, gdyż ogranicza się do niewielu przypadków ściśle oznaczonych przez normy materialne i procesowe¹⁸.

Z ustaleniem normy prawnej, z zagadnieniem jej interpretacji wiąże się problem metody pracy, gdyż zwykle metoda przesądza o wynikach. Określenie przedmiotu, celu i środków badań jest znowu zależne od przyjęcia określonych założeń ogólnych, co pozwala na postawienie zagadnienia. Metoda językowa¹⁹ (dogmatyczna) polegająca na próbie wprowadzenia ogólnych terminów na podstawie indukcji²⁰ z obowiązujących norm prawnych będzie adekwatna. Klarowne pojęcia prawne²¹ są niezbędne dla naukowego zrozumienia omawianego zagadnienia, choć zapewne nie pozwolą na wyciągnięcie jednoznacznych treści dla dania

¹⁸ E. Warzocha, Ustalenie stosunku prawnego, s. 36.

¹⁹ Wykładnia językowa jest podstawowym typem wykładni prawa, wobec której wykładnia funkcjonalna i systemowa mają cechę subsydiarną. Jak wskazał SN w uzasadnieniu wyr. z 12.6.2015 r., III CSK 518/14, Legalis „(...) należy przypomnieć, że na czoło wysuwa się powszechnie akceptowana w orzecznictwie i w piśmiennictwie zasada pierwszeństwa wykładni językowej i subsydiarności wykładni systemowej i funkcjonalnej. Metoda językowa dopuszcza odstępstwa od jej zastosowania wtedy, gdy prowadzi ona do absurdu albo do rażąco niesprawiedliwych lub irracjonalnych konsekwencji. Nie ma w szczególności konieczności potrzeby sięgania po argumenty celowościowe wtedy, gdy już po zastosowaniu reguł znaczeniowych albo metody językowej i dyrektyw systemowych uda się osiągnąć właściwy wynik wykładni, to jest ustalić pozbawione cech niedorzeczności znaczenie interpretowanej normy” (tak uchw. SN(7) z 1.3.2007 r., III CZP 94/06, OSNC 2007, Nr 7–8, poz. 95; wyr. SN z 8.5.1998 r., I CKN 664/97, OSNC 1999, Nr 1, poz. 7). Innymi słowy odstępstwo od sensu brzmienia przepisu mogą uzasadniać tylko wyjątkowo szczególnie istotne i doniosłe racje prawne, społeczne, ekonomiczne lub moralne (uzasadnienie uchw. SNIC z 14.10.2004 r., III CZP 37/04, OSNC 2005, Nr 3, poz. 42 i uchw. SN z 20.7.2005 r., I KZP 18/05, OSNKW 2005, Nr 9, poz. 74).

²⁰ Indukcja (łac. *inductio* – wprowadzenie) – typ rozumowania redukcyjnego, które polega na wyciąganiu reguły, przez spojrzenie na pewną, określoną liczbę przypadków. Jest ona określana jako wnioskowanie „od szczegółu do ogółu”, tj. wnioskowanie o prawdziwości racji (wniosków w szerokim znaczeniu tego słowa) z prawdziwości następstw (przesłanek w szerokim znaczeniu tego słowa); J. M. Bocheński, Współczesne metody myślenia, Poznań 1992, s. 103.

²¹ Paulus, L.1.Dig., 17, 50: „*Non ex regula ius sumatur, sed ex iure quod est, regula fiat*”. Ustalenie prawa w drodze wykładni jego przepisów, mające na celu umożliwienie jego stosowania, należy do „pierwotnych zadań” nauki prawa (A. Szpunar, w: W.J. Katner (red.), Przekaz według kodeksu zobowiązań. Wybór dzieł Profesora Adama Szpunara w stulecie urodzin, Warszawa 2013, s. 13; K. Larenz, Methodenlehre der Rechtswissenschaft, Aufl. 4, München 1979, s. 117 i n.

odpowiedzi na wszystkie sporne terminy i instytucje odnoszące się zarówno do samej instytucji wyroku, jak i tej formy ochrony, którą prezentuje wyrok zasądający. Wspierać ją będą elementy metody porównawczej²², historycznoprawnej²³ oraz orzecznictwo SN i sądów powszechnych²⁴.

W opracowaniu uwzględniono stan prawny na dzień 31.12.2019 r.

²² Badania porównawcze, szczególnie w ujęciu funkcjonalnym, uwzględniające obce rozwiązania i instytucje prawne, mają znaczenie dla poznania własnych rozwiązań i instytucji w dziedzinie tak bliskiej życiu, jaką jest umiejętne wykorzystywanie środków prawnych dla ochrony należnych podmiotom cywilnym praw (*J. Langrod*, Kilka uwag metodologicznych o porównywaniu w nauce prawa, Warszawa 1959, s. 15–17).

²³ *H. Trammer* (Następcza bezprzedmiotowość procesu cywilnego, Kraków 1950, s. 13, przyp. 2) twierdził, że „(...) przy wykładni normy prawnej wyjątkowo ważne znaczenie posiada wykładnia historyczna, tj. ustalenie tego sensu słów normy, jakie słowa te miały w chwili jej wydania”; tak twierdził także *A. Rocco* (*L'interpretazione delle leggi processuali*, w: *Studi di diritto commerciale*, Roma 1933, s. 117) w kwestii znaczenia tzw. prac przygotowawczych (*lavori preparatori*) dla poprawnego wyjaśnienia rzeczywistego sensu normy prawnej.

²⁴ Wartościująca systematyzacja prawa stwarza warunki do rozwijania prawa opierającego się na orzecznictwie. W tym zakresie nauka prawa, współpracując z organami ustawodawczymi oraz stanowiąc punkt wyjścia do rozwijania prawa w drodze orzecznictwa, ma do spełnienia samodzielną funkcję. O rozwijaniu prawa w drodze orzecznictwa *Th. Raiser*, *Richterliche Rechtsforbildung, Festschrift für der Juristischen Fakultät der Universität Heidelberg* 1996, s. 34 i n.

[Przejdź do księgarni →](#)